

Islamiškosios Imperijos

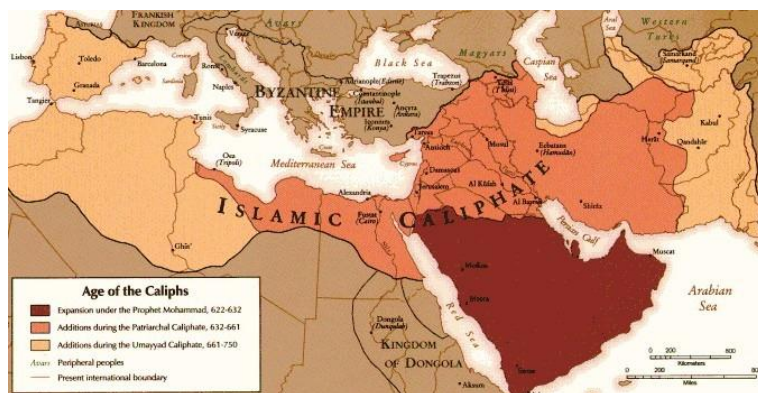
„Aziją galima lyginti su gyvu kūnu, sudarytu iš žemės ir vandens. Besidaužanti širdis kūne yra Afganistanas. Afaganų sunaikinimas būtų visos Azijos sunaikinimas. O jų progresas ir gerbūvis yra visos Azijos gerbūvis“. 1936m. [Mohammed Iqbal](#)

VII amžius. Vėl nauja jėga, nauja religija. 642m. arabų armija, propaguodama islamą, nušluoja sasanidus ir isiveržia į šalį. Heratas ir pietūs greitai pavergti, tik su šalies šiaure sunkiau. Tie kurie atsisako priimti islamą, apkraunami atskiru mokesčiu- „[džizija](#)“ ir padidintu žemės mokesčiu. kuris renkamas nuo „galvos“, be to mokėtojas privalo pristatyti įvairių auginamų žemės ūkio produkcijos ar galvijų kiekį. Žodžiu, būti musulmonu tapo materialiai naudinga. Bet vietiniai viešai tapatindami save su islamo išpažintojais, tikrumoje toliau laikosi savo religijos-zaratusizmo. Arabų atsikraustymas ir naujos religijos primetimas, kai kurias gentis privertė sukilti ir aršiai priešintis. Nors [pranašas Muchamedas](#) aukštai vertino kitatikių mokslą bei žinias, jo pasekėjai beveik visiškai ignoravo ir sunaikino ankstesnių kultūrų tradicijas, šventąjį Koraną skaitydami tobuliausiu ir vieninteliu teisingu mokslo ir žinių šaltiniu. Po Muchamedo ir jo keturių „apaštalu-pasekėjų“ mirties (632m.) arabų karalystėje įsigaliojo žiaurus ir despotiškas Omedinų dinastijos valdymas- arabų naciją išaukštino virš kitų, savo kalbą paversdami tarptautine.

Aktyvus tautų pasipriešinimas, ypač persų ir tadžikų, privertė kiek keisti „kietus reikalavimus“. Persų kalbą leista vartoti kaip valstybinę, šalia arabų – tarptautinės. Persų kalba imta kurti daugybę puikių mokslinių ir grožinių literatūros kūrinių. Ir tame tarpsnyje iš sogdidų, bachtrijiečių, chorezmičių ir kitų senųjų Chorasano aborigenų susiformavo tadžikiškas etnosas, sudarantis Samanidų valstybės daugumą. Arabai ir tiurkai (chaladžai) iš užkariautojų, beliko- „atskirų nedidelių salelių gyventojais“, tadžikiškoje visuomenėje. Ir dėl menko pasaulėžiūros suvokimo negalėjo įtakoti, ar dalyvauti Chorasano istorijos, bei kultūros kūrime. Be to tikėjimo pasirinkimo laisvė, kitatikių toleravimas įdiegtas Samanidų, davė savus vaisius kultūrų maišymuisi su propaguojamu islamu. Atsirado islamo kryptys- sunitai, šiitai, charidžai, karmatai ir t.t.

* * *

Prireikė 200m., kad Balkh visiškai kapituluotu prieš musulmonus. Miestas imtas valdyti iš samanidų arabų sostinės Bukharoje ir suklestėjo kaip mokslo ir menų centras. Likusi dalis- tarpusavyje kariaujančių musulmoniškų miestų-valstybių kratiniu, kuriame visi bekariaujantys siekė būti nepriklausomais. Ši klampynė „pagimdė“ turką [Alptigina](#) (1 pav.), buvusį vergą, kareivį, kuris nuvertė savo šeimininkus ir užvaldė Ghazni tvirtovę 961m. Jo gyvenimas buvo neilgas, bet jo įpėdiniai, įtvirtindami savo valdžią žudanti arabus, užkariavo Kabulą, Bostą, Heratą ir Balkhą.

Islamo karalystė (kalifatas)

Alptiginas (1 pav.)

Arabų raiteliai 1237m miniatiūra

Taip atsirado nauja jėga - Ghazanavidų dinastija. Dinastijos pradininkas – buvęs tiurkų belaisvis, Samanidų karvedys Sebuktinginas. Vedęs Gaznio valdytojo Alptigino dukterį, Sebuktiginas pasiskelbė nepriklausomu nuo Samanidų Gaznio valdovu ir Gaznevidų valstybės įkūrėju.

Islamo periodo garsesni statiniai:

- Balh- Abu Nasra Parsa mečetė
- Ruza-i Sharif Mazari- Sharife mečetė(a)
- Herate ir Kabule- soboro mečetės
- Hyrke-ie mybarak mečetė Kandachare
- Shah –e du shasmira mečetė Kabule
- Architektūrinis kompleksas „Musalla“ Herate (c)
- Mauzoliejus Abdurrachman Džami (b), Ansari i Alishera Navoj Herate(d)
- Palaidojimo vietos Mir Vais (e) ir Achmad- shah Kandahare
- Džam minaretas Gur provincijoje

O taip pat istoriniai paminklai, kurie jau gal but sunaikinti

* Lashkari- Bazar (Gilmendas)- rūmų kompleksas XI-XIII a.

* Danestan (Baglan) medresė (dvasinė mokykla) XIIa.

* Jam minaretas (Gur) XIIIa.

* * *

(a)

Melynoji mečetė Mazari- Sharif

Imamas Ali

Mazari- Sharif randasi unikalus šventyklos kompleksas **Rozi Sharif (Mėlynoji mečetė)**. Remiantis vietinėmis legendomis, čia guli perlaidotas Ali (? - 661), ketvirtasis halifas (karalius) arabų halifato (karalystės), pranašo Muchamed pusbrolis ir žentas, nužudytas musulmonų charidžitų sektos atstovo. Šiitų paskelbtas pirmuoju imamu. **Imamas (Arab. إمام „vadovas“)** – kai kurių islamo atšakų dvasininkas. Pasak legendos 661m. netoli Bagdado jis buvo nužudytas ir ten palaidotas. Bet afganai turi savo versiją - Ali nebuvo palaidotas netoli Bagdado, o užkeltas ant baltos kupranugarės kuri paleista bėgti kol nusilpo ir krito, kur ir buvo palaidotas. Kuriam laikui laidojimo vieta buvo pamiršta. XII a. pradžioje vietiniam mulai prisisapnavo, kad Ali palaidotas butent ten ir 1136m. buvo pastatytas mauzoliejus. Bet Chingis Chan kariuomenė mauzoliejų sugriovė ir vėl kuriam laikui viskas užsimiršo. O 1481m buvo pastatytas dabartinis kompleksas.

Afganų “laidojimo versija” netiki ir nepritaria niekas kitas. Aplink kompleksą pilna baltų balandžių, reminatis afganų mitu,- “kas septintas baltas balandis,-mirusio siela”. Ir jei atskrenda kitaspalvis balandis, per keturiasdesimt dienų tampa baltu.

Iki 1866m. Mazari- Sharif buvo nedidelis kaimelis, kol jo nepaskelbė Afganistano Turkestano sostine. Nuo tada jis pavirto į vieną didžiausių šalies miestų.

“kas septintas baltas balandis,-mirusio siela”

Šiitai imamą laiko svarbiausiu savo tikėjimo mokytoju, kuris gerai išmano Koraną ir Šariato įstatymus. Taip pat šiitai visiškai pasitiki savo imamu, nes mano kad jis paskirtas paties Alacho. Ir tik Ali palikuoniai gali vadovauti šaliai ir jiems.

Kai kurių istorikų nuomone, toje vietoje buvo ir Zaratustra kapas

(b)

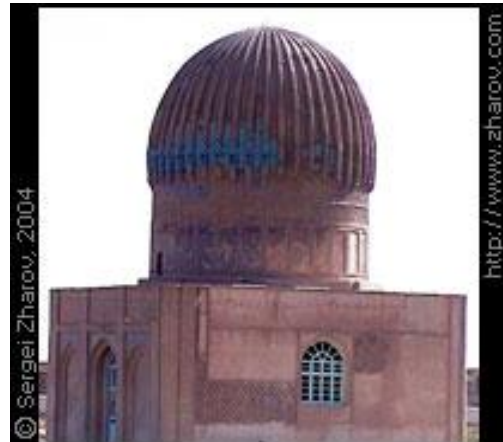

Abdurrachman Džami

Džami (pers. جامی, Nuraddin Abdurrahman ibn Achmad 1414m.) persų rašytojas, filosofas, muzikos tyrinėtojas. Gimė Herate įtakingo dvasininko šeimoje, mokėsi Samarkande ir Herate. Vėliau karaliaus rūmų dvariško karjerą iškeitė į sufitų ordino „nakšbandi“ narys. Žymiausi jam priskiriami kūriniai: „Sufitų šventųjų raštai“ rinkinys, poemų rinkiniai-„Septynios karūnos“, „Sielos švytejimas“ ir t.t..

Mire Herate 1492m būdamas 78 m.

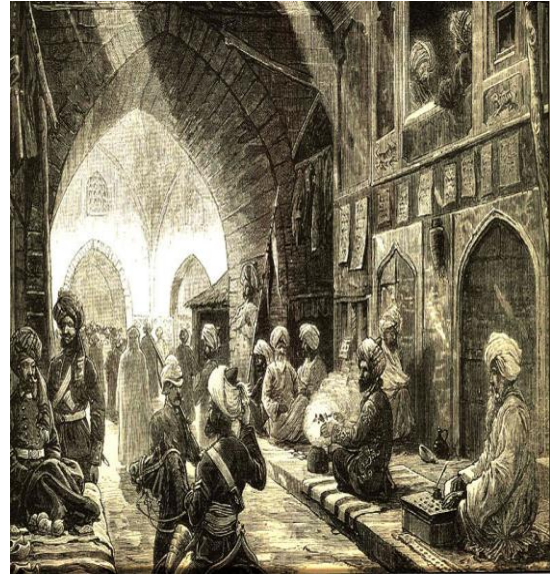
(c)

Navoj(Navoi) mauzoliejus ir Musalla komplekso liekanos Gochar Schah mauzoliejus

Вид комплекса Мусалля в Герате до его разрушения в 1885 году. Гравюра XIX века.

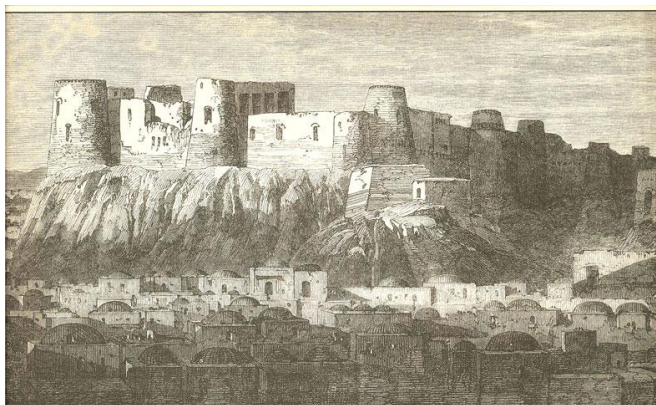
Musallia pastatų kompleksas. 1885m. graviūra

“dengtas” turgus

Musallia (musalla) – islamo kultinių pastatų terminologijoje vadinama pagrindinė miesto mečetė (masdžit مسجد), dažniausiai statoma “atviros aikštės” principu Kurban-bairam švenčių šventimui. Timuro sūnaus Shach Ruch žmona karalienė **Gochar Schad** vienu metu susižavėjo architektūra ir 1417m. Herate jos valia buvo pastatytas puikus Musallia architektūrinis kompleksas. Kuris, 1885m. britų prašymu buvo susprogdintas didinat apšaudymo sektorių, prieš turėjusią pro ten žygiuoti rusų kariuomenę. Vėliau, dar labiau apgriautas 1931m. ir 1951m. žemės drebėjimų. Dabar išlikę tik keturi minaretai, Gochar Schad mauzoliejus ir netoliese Alischer Navoi mauzoliejus.

XVa. pradžioje Herate prasidėjo grandioziniai miesto atstatymo darbai. Buvo atstatinėjami miesto įtvirtinimai ir citadelė, “dengti” turgūs, medrese ir į šiaurės vakarus nuo miesto didžiulis Musallia kompleksas. Šis kompleksas turėjo apjungti keletą religinių kulto pastatų į vieną architektūrinį kompleksą, pagal Kavamadin Schirazi projektą. Kuriame turėjo būti medrese ir hanaki, į kurią bus perkelti iš Mesched imamo Reza palaikai. Statybos truko apie 20 metų (1418-1437).

Viename iš komplekso kampų buvo Guchar-Schad medrese, iš kurio išlikęs mauzoliejus. Ir antroje XVa. pusėje šiaurinėje Musalla pusėje pastatytas Sultono Chusein medrese.

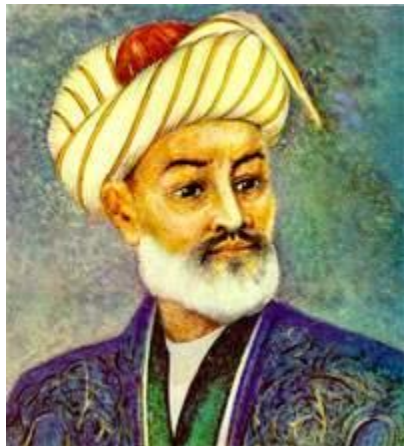

The Citadel - Herat

Herato soboro mečetė

(d)

Nizām al-Dīn Ali Shīr Navā'i (1441-1501)

Alisher Navoi uzbekų kilmės poetas, didis filosofas, kovotojas prieš viduramžių savivalę ir despotizmą, valstybės veikėjas. Gimė Herate timuridų valdininko šeimoje. Būdamas 15m. jau buvo žinomas kaip poetas rašantis tiurkų ir farsų kalbomis. Mokinosi Herate, Mešchede ir Samarkande. 1472m. buvo paskirtas viziriu ir tituluotas emyru. Globojo mokslininkus, dailininkus, muzikantus, poetus, kaligrafus, vadovavo medresių, ligoninių, tiltų statybai. Rūpinosi ir gynė liaudies interesus prieš sultono savivalę, tuom užsitarnaudamas paprastų žmonių palankumą ir nepasitenkinimą dvare. Mirė ir palaidotas Herate 1488m.

Būdamas Timurido Sultono Husein viziriu Herate rūpinosi miesto soboro mečetės atstatymu. Soboro mečetė-keturių korpusų jungiamų dideliu kiemu, buvo pastatyta XIIIa. pradžioje (1201-1210) ir buvo skaitoma pati didingiausia ir seniausia Chorasane. 1498m. atstatant buvo atmūryti antri galerijų aukštai. Šios mečetės įžymybė- didžiulis bronzinis katilas, kuris datuojamas 1375m. su dviem eilėmis surašytu tekstu palinėjimais tikintiems šio indo sukūrėjui.

(d)

Mir Vais (1673(1673)—1715) (afg. میر وایس) — afganų gilzajų genčių vadas. Vienas iš pirmųjų nuo nieko nepriklausomų Afganistano valdovų (teritorijai- gilzajų karalystė su sostine Kandahar). Kilęs iš shah-alam-helio (gilzajų helių didikų), buvo hataki genties vadu, turtingu pirkliu su dideliu turtu, kurį susikrovė prekiaudamas su Indija.

Mir Vais vedė derybas su „didžiaisiais Mogolais“ ruošdamas sukilimą ir vadovavo sukilėliams prieš Persų valdovo Abduly shan Safanidų- vietininkus, norėdamas išginti juos iš Kandaharo. Persų valdovas atsiuntė karių būrį vadovaujamą gruzinų caro Gurgen chan (Georgijaus XI) ir sukilimas buvo numalšintas, o Mir Vais suimtas ir Georgijaus XI įsakymu išsiųstas į Isfahan shaho Huseino rūmus. Bet ten jam pavyko įgyti Huseino pasitikėjimą ir gavęs leidimą- atgailai, leidosi piligriminę kelionę Mekon. Gryžus, jam vėl leista apsigyventi Kandahar.

Būdamas Mekoje Mir Vais daug bendravo su aukščiausiais dvasininkais ir gavo **fetva** (arab. فتوى) — islame ginčo sprendimas, kur nuosprendį pareiškia islamo teisės specialistas) pateisinančią jo vadovaujamų sunitų sukilimą, prieš Irano šiitų politiką.

Pasak afganų sakmių, Mir Vais prieš sukilimus net po keletą kartų kviesdavo **džirga (pasitarimas)**, kurioje dalyvaudavo ne tik gilzajų vadai, bet ir kitos afganų gentys- alkozajai, nurzajai, kakarai, tainai, baburi, nasyrai ir beludzai.

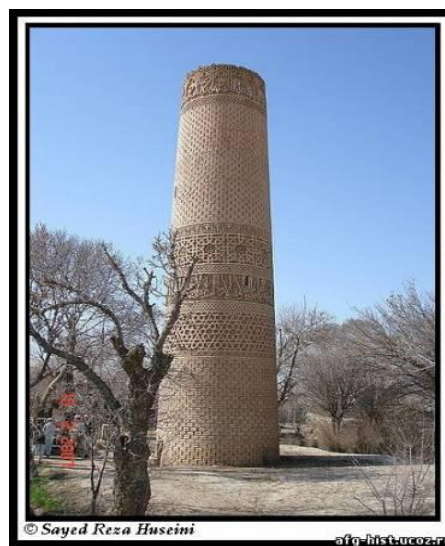
1709m. balandį, persų- gruzinų armijai vadovaujamai Georgijaus XI išvykus iš Kandahar kakarų genties maišto malšinimui, Mir Vais vėl pradėjo sukilimą ir nužudė persų statytinį mieste Gurdžin-shan. Ir gilzajai 60km. už Kandahar paviję Georgijaus XI kariauną sutiruškinę ją. Mūšio metu žuvo Gruzijos caras Georgijus. Tų pačių metų lapkritį galinga persų kariuomenė mėgino atstatyti tvarką, bet tai jai nepavyko. Į vėlesnias derybas su persais Mir Vais nesileisdavo. Stiprino šalies pozicijas, bet atsisakė siūlomo „valdovo titulo“ valdydamas šalį kaip tautos įkūrėjas ir vienytojas.

1715m. Mir Vais mirė, palikdamas Kandaharo srities pirmąją afganų- gilzajų valstybę valdyti broliui Mir Abdal-Aziz shah.

Balch (Vazirabad)

No Gumbad (Devyni kupolai) mečetės liekanos (IXa.)

Minaretas statytas seldžiukų vietininko Abujafar Mohammad ibn Ali Balkh (Xa.)

Balch miestelis esantis Šiaurės Afganistane netoli Mazari Scharif ir griuvėsiai, - tai viskas kas likę iš senovinio miesto Baktr, kuris buvo graikų- bachtrų valstybės sostine, vėliau Kuschanų valstybės, 7 mūsų

eros amžiuje griautas ir atstatytas arabų, bei naikintas mongolų. 11-12a. priklausė Gaznevidų ir Guridų imperijoms. 1221m. sugriautas Chingischano, dalinai atstatytas 14-15a. Viduramžiais Balch tapo vienu iš stambiausiu ir seniausiu ne tik Vidurio ir Centrinėje Azijoje, bet apskritai Rytuose. Jis buvo pačiu didžiausiu miestu ir senojoje Baktrijoje ir acmedinų laikais, vadintas "Baktr" ar "Baktry".

Remiantis sakmėmis miestas Balch buvo pastatytas **Aleksandro Makedoniečio** ir tada vadinosi Aleksandrija. Būtent čia Aleksandras vedė Bachtrijos karaliaus **Oksiarto** dukrą **Roksaną**. Ir dar 17m.e.a. Dara-i Gaz slėnyje esančiame į pietus nuo Balch, tryško vandens šaltinis vadinamas „Ain Iskandarija“, t.y. „Aleksandro šaltinis“. Netoli jo buvo aukštuma, kur pasak sakmės, stovėjo mauzoliejus su Aleksandro Makedoniečio palaikais.

Remiantis senovės graikų raštais, prieš Aleksandro pasirodymą, senosios Bachtrijos karaliu vardinamas Zaratusta, kuris tapo naujos garbinusios ugnį religijos pradininku. Atėjo jis į Balch iš Azerbaidžiano ir tapo karaliaus Guštaspu globotiniu. Karaliaus sūnus Isfandiar taikiai ir jėga išplatino naują tikėjimą rytuose ir vakaruose.

709m. Balch buvo nukariautas ir sugriautas arabų vadovaujamų karvedžio **Asad ibn Abdallah**. Bet jį paskyrus Chorasano vietininku, įsakė miestą atstatyti. 725-726m. atstatytas „vidinis miestas“ - „madina“ ir Balch tvirtovė, vėlesniais laikais likusi miesto dalis - „rabat“.

Iki arabų užkariavimo Balch buvo stambus regininis ir kultūros centras, į kurį traukdavo piligrimai iš visos šalies, bei kaimynų, apjuostas triguba gynybinių tvirtinimų mūrine tvora.

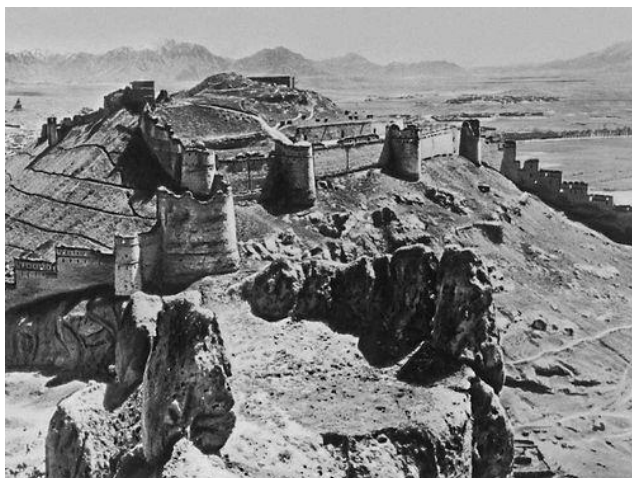
Remiantis kinų keliautojo Siun Czan raštais aplankiusio Balch 630m., mieste buvo apie 100 budistų vienuolynų ir trys tūkstančiai vienuolių. Didžiausią jam įspūdį paliko **Naubachar** (Naujasis vienuolynas), kuris buvo skirtas mėnulio kultui. Pagrindinis Naubachar pastatas buvo labai aukštas su ilais strypais ant stogo, prie kurių buvo pritvirtintos ilgos žalio šilko vėjuje besidraikančios juostos. Vienuolynas du kartus griautas arabų, pirmą kartą karo vado **Al Ach-naf ibn Kais**- bet atstatytas, antrą kartą **Nizak- tachan** kariaunos išžudant apie 400 vienuolių.

Pasak sakmių, Balch miesto **soboro mečetė** buvo pastatyta už lėšas įgytas pardavus labai brangią suknelę Abbasidų valdytojo **Davudo ibn Ali** žmonos. Gautų pinigų pakako ne tik mečetei, bet ir „zaviju“- maldos ir gyvenamam namams. Trečdalį likusios sumos nuo parduotos suknios, ji liepė užkasti po viena iš soboro mečetės kolonų. XIIIa. pradžioje užkariavęs Balch ir išgirdęs šią sakmę **Chingischan** sugriovė trečdalį visų mečetės kolonų, bet nieko nerado. Prieš užpuolant mongolams, miestas buvo užkariautas ir sugriautas oguzų, bet grįžę gyventojai miestą atstatė. 1221m. pavasarį buvo užpultas Chingischano, kuris ne tik užėmė miestą, išardė tvirtovę ir gynybines sienas, bet ir išžudė visus gyventojus. Remiantis kitais duomenimis,- 1220m. Balcho gyventojai pasidavė Chingischanui, prašydami negriauti miesto, bet Chingischanas nesilaikė duoto žodžio ir ėmė miestą niokoti. Balcho gyventojai sukilo ir gynėsi 37d, bet miestas buvo užimtas ir visi jo gyventojai išžudyti. Pagal dar vieną versiją,- Chingischan kariauna taip ir nesugebėjo užimti miesto, todėl išardė Band i Amir užtvanką esančią ant Balchab upės, užtvindė ją.

XIXa. Senojo Balch griuvėsiai buvo išmėtyti 20 mylių spinduliu. Tarp griuvėsių dar buvo daug sodų, kurie dar labiau didino senojo miesto ribas. Tarp tų Senojo miesto griuvėsių ir randasi dabartinė gyvenvietė Balch. Į šiaurę nuo jos- tvirtovės likučiai, žinomos kaip Bala-Chisar. Pasak legendų, senoveje ten buvęs balto akmens didžiulis luitas, kuris karaliui **Kai- Kavusu** atstojo sostą.

Chodži Parsa mauzoliejus mirė ir palaidotas Balch 1460m

Balho karalystės Bala Chisar pilies

liekanos (statybų pr. 5a. -pasak legendų statyta "baltųjų gunų)